

NTULEKORITA UDAOLU N'OLU EZEAGU NA IGBO IZUGBE

Dr. Christian E. C. Ogwudile

Ngalaba Amumamụ Igbo, Afrika na Eshia

Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka

Email: cec.ogwudile@unizik.edu.ng

Umị

Isiokwu nchocha a bụ ntulekɔrita udaolu n'olu Ezeagu na Igbo Izugbe. Ebumnuche nchocha a bụ iji chọputa ma e nwere myiri na ndịche dì n'etiti olu abụ ndị ahụ. O bụ n'olu okenye sitere n'Ezeagu ka a chikötara ahirikwu iri na abụ e jiri mee nchocha a. Ndị okenye a bụ ndị o nwebeghi mgbe ha hapurụ Ezeagu gaa biri n'obodo ozø. O bụ usoro atutu akukụ nnorø onwe ka a gbasoro wee mee nchocha a. Nwa nchocha chọputara na e nwere myiri na ndịche dì n'etiti olu Ezeagu na Igbo Izugbe. Nchoputa gosikwara na e nwere udaolu ato n'olu Ezeagu dì ka o dì n'Igbo Izugbe mana ụdansuda na-eweta ndịche n'etiti mkpuruokwu ụfodụ n'olu Ezeagu. A chọputakwaziri na e nwere mkpogo na mkpoga na-abata n'olu Ezeagu nke adighị n'Igbo Izugbe. O bụ mkpogo na mkpoda a na-aputa ihe n'asürüasụ Ezeagu na-eweta ndịche nke na-eme na a na-eji ya amata mgbe onye Ezeagu suru asusụ. Ebumnobi ozø nchocha a nwere bükwa ikwalite asusụ Igbo na kwa ikpalite mmuo ndị Igbo ka ha gaa n'ihi n'itule olundi dì iche iche e nwere n'asusụ Igbo iji chọputa ihe ndị ozø di omimi banyere ha nke na-anaghị aputa ihe n'Igbo Izugbe.

1.0 Okwu Mmalite

Asusụ bụ ihe dì oke mkpa na mba niile. Asusụ zuru Igbo onu . E wezuga asusụ, o ga-enye nsogbu ikowaputa echiche mmadu. O bụ asusụ mere mmadu ji dì iche n'ebe anumānụ nō maka inwe mmekorita n'etiti onwe ha. Nke a bụ nkwenye Azikiwe (1998) ma bùrụkwà nke doro onye o bụla anya. Asusụ o bụla bụ ọkaibe n'uzo nke ya. O nweghi asusụ ka ibe ya mma n'ihi na o bụ otu mkpa ka ha niile na-egbo.

Anagbogu, Mbah na Eme (2010) sịrị na “asusụ bụ uzø mmadu si ekwuputa ebumnobi ya”. Crystal (1971:175) kowara asusụ dì ka “udaolu mmadu a haziri ahazi n'udi ọdịmara nke na-abụghị ebumputa ụwa mmadu n'onwe ya mebere iji kowaputa echiche ya site n'okwu onu ma o bụ ederede”. Nkowa a gosisi na o bụ mkpa mmadu nwere ime ka a mata ihe o bu n'obi kpalitere asusụ. E nwere ọtụtụ olu asusụ mejuputara asusụ Igbo. O bụ ọtụtụ olu asusụ ndị a ka ndị ọkammata dì ka Ikekeonwu (1985) kwuru na e kere uzø isii. Ka e si asụ ya n'obodo ebe na-asụ ya gụnyere Igbo ndị Ọwụwa anyanwụ Naija, Igbo ndị odida anyanwụ Naija, olundi mgbagu ugwu, Igbo Nnonetiti, Igbo Cross River, Olundi Ohaji/Egbema. Izugbe, bụ “nchikoba onu nke a chikobara olumba dì iche iche nke putaziri na o nweghi mba tosiri isi na Igbo Izugbe ma o bụ asusụ o bụla nwerela olu Izugbe bụ asusụ ndị be ha ka e jiri mebe ya (Ezemudo (1985:19).

Ofomata (1990:37) mekwara ka a mata na asusụ bụ okwu mmadu maobụ mmebe na mwepueta okwu na mkpuru olwu. O bükwa akara mkparita ụka nke uche na ebumnobi mmadu. Nke a ziputara na o bụ naanị mmadu na-asụ asusụ, ụmụ anumānụ bụ ụda mburu püta ụwa ka ha na-eme.

Anozie (1999:29) kwukwara na

E nwere ike iwere otu asusụ kwụṣụrụ onwe ya ma ọ bụ otu n’ime olumba mebere asusụ ọ bụla jiri ya mebe Igbo Izugbe, ihe dị mkpa bụ ileba anya nwere asusụ ma ọ bụ olumba nke mmadụ niile nwere mmasị na ya (jiri ya mere asusụ Izugbe)

Dị ka Anozie siri kowaa, asusụ Izugbe esighị n’elu daa, kama ọ bụ site n’olumba dị iche ihe ka e si chikota ha. Nghota dị etu a na-egosi na ọ dị nnukwu mkpa ileba olu dị iche ihe mebere asusụ Igbo anya ka e wee site na ha mee ka asusụ Igbo na-eto otu o kwasiri. N’agbanyeghi na Igbo Izugbe na-adaghachi azụ, nke ka njọ bụ na ụmụ irighiri asusụ ndị menjuputara ya na-anwuzi n’ike n’ike. Nke a soro kpalite mmuo ọchọcha ileba anya n’üdaolu dị ka o siri metueta olu Ezeagu na Igbo Izugbe.

Asusụ ọ bụla nwere nka asusụ anō ndị ụnyere ige ntị, işu asu, igu agu na ide ede. Na nka ndị a, ọ bụ ige ntị bụ nke mbụ n’ihi na ọ bụ ihe mmadụ nñụ ka ọ na-asu. Ezikeojiakụ (2004) na Ngoesi, (2004) kwuru na asusụ bụ iji mkpuru okwu nwegasiri nghota ndị e nwere ike işu asu, dee ede ma ọ bụ guo agu, mee ka a mata ebunnuche mmadụ.

N’edemedede a, a ga-agbadokari ụkwụ na nka odide n’ihi na ụdaolu n’asusụ Igbo metutakarisiri odide ya karia osusu ya. Onye Igbo nwere ike ikpoputa mkpuru okwu mana mgbe o ruru n’odide na kwa ikanye akara ụdaolu, ọ bụru ihe siri ike nye ya.

2.0. Ntuleghari Agumagu

2.1 Asusụ na Olu Asusụ

E nwere otutu asusụ n’üwa. O bükwa etu a ka e siri nwee olu dị iche ihe e ji asu ha. Ezeumodu (1985) dị ka ọ dị na Ugochukwu (2017:135) kpọro olumba olu asusụ, nke ọ kowara dị ka olu ndị ahụ digasị ihe ihe mba dị iche ihe ji asu asusụ. N’uche ya, ọ bụ olu ndị a ka e ji amata mba dị iche ihe. Otu ndịche pütara ihe n’etiti asusụ na olumba bụ na asusụ karịri olumba na nnukwu. Iji maa atụ, a bịa n’asusụ Yoruba e nwere otutu olu asusụ nke ụfodụ n’ime ha ụnyere Egbe, Ekiti, Ibado, Ife, Ijebu, Ijegba, Ilaye, Ondo, Owo na Oyo (Ugochukwu 2017:136)

Williamson (1965) kwuru na e kerichara asusụ Ijọ n’olu asusụ digasị ihe ihe iji kwado ihe Hockett (1958) kwuru n’oluaşusụ soro mebe ihe omimi gbagwojuru anya dị n’asusụ. Ndịche na-adị n’olu asusụ na nke ọzọ na-abasa abasa metutasịa ihe dị ka ụda asusụ, ụtoasusụ, mkpoputa okwu, ahirịokwu na otutu ihe ndị ọzọ. Olaoye (2002) kowara olumba dị ka ụdidi dị iche ihe nke asusụ nwere, o peka mpe, otu ụzo ma ọ bụ ụzo dị iche ihe ha siri yie onwe ha nke mere ka ha dị iche n’udidi asusụ ndị ọzọ. A chọpütara site n’echiche Olaoye wepütara na nkowa ya na Olumba dị iche ihe nke otu asusụ ga-enweriri ihe jikotara ha ọnụ nke ga-egosi na ndị niile na-asu ya na-asu otu nnukwu asusụ. Ndịche ndị a na-apütakari ihe n’utoasusụ na mkpoputa. Yule (1996:227) n’aka nke ya sị na olumba na-arütükari aka n’ebe ụtoasusụ, akpaokwu na mkpoputa okwu dị. Nke a gosiri na olumba dị iche ihe na-ewepütara ụzo dị iche ihe e si akpoputa otu okwu, ndịche na-adị na nsupe ha na kwa na nghota ha. E zipütara na mmalite nchọcha a na asusụ Igbo so n’asusụ nwere olu dị iche ihe e ji asu ya.

3.0 ɿdaolu N'Asusu

Ofomata (1995:150) kwuru na susu Igbo bu asusu ɿdaolu. O bu nke a mere ɿdaolu ji di nnukwu mkpa n'ide asusu Igbo. E nwere puku kwuru puku asusu n'ụwa niile. N'asusu mba, a na-enwe ụdi ma o bu ngalaba asusu abuo site na etu e si ejị mgbanweolu ha emebe nghota pürü iche. O bürü na mgbanwe olu nwere ike iweta nghoṭa, a na-asị na asusu ahụ bu asusu ɿdaolu. N'aka nke ozọ, o bürü na mgbanwe olu na-eweta nghoṭa pürü iche n'etiti ahiriokwu na ibe ya, ma o bu n'etiti nkebiokwu na ibe ya, a na-asị na asusu dì etu a bu asusu ndebeolu (Ikekeonwu, Ezikeojalu, Ubani na Ugoji 1999). Asusu ndị bu nke ndebeolu bu: Hausa, Bekee na French ebe ndị bu asusu ɿdaolu bu Igbo, Yoruba na asusu Ghana. Ndị ozọ bu asusu ɿdaolu gunyere otu asusu Eshia dì ka Mandarin Chainiz, Bomeze na Tai.

Ogo olu bu ihe dì nnukwu mkpa n'asusu, o bu nke a mere na asusu dì iche iche ji ya eme ihe dì iche iche. E ji ogo olu eziputa ndịche dì n'otu okwu na ibe ya n'asusu ụfodụ.

3.1 ɿdaolu n'Asusu Igbo

ɿdaolu gbadoro ụkwu na piichi, ya bu na o bu na piichi ka e ji emeputa ɿdaolu. Piichi na-aputa ihe site na mma jijiji mkpođa. Asusu o bula na-eji piichi eme nghoṭa pürü iche site n'otu mkpürü okwu ruo n'ibe ya bu asusu ɿdaolu. ɿdaolu bu ihe dì omimi ma putakwa ihe nke oma n'asusu Igbo. Ufodu ndị okammata edeela maka ɿdaolu n'asusu Igbo. Ha gunyere Okonkwo (1974), Emenanjo (1978), Orachalu (1987), Ngoesi (1989), Nwachukwu (1995), Anozie (1999), Ikekeonwu, Ezikeojiaku, Anosike na Ubani (1999), Mbah na Mbah (2010). Oruchalu (1962:141) kowara ɿdaolu dì ka ihe dì nnukwu mkpa n'asusu Igbo. O kwuru na o bu site n'ɿdaolu ka e ji amata ihe dì iche n'otu okwu na ibe ya. Ihe nke a pütara bu na nghoṭa mkpürü okwu n'asusu Igbo dabeere n'ɿda e jiri kpoputa ya.

Ngoesi (1989:48) kwuru na ɿdaolu pütara mweli ma o bu mweda olu wee kpoputa mkpürü okwu iji ziputa ɿda ya. O gakwara n'ihu kowaa na ọtụtụ mkpürü okwu Igbo na-enwe nghoṭa dì iche iche site n'etu e siri welie ma o bu weda olu mgbe a na-akpoputa ha.

Emenanjo (1978:12-14) na Anozie (1999:27-29) lebara anya na ka asusu ɿdaolu si ejị ogoolu arụ orụ n'ụdi ikanye akara ɿdaolu n'elu nkejiokwu iji gosiputa ndịche dì n'etiti mkpürü okwu na ahiriokwu dì iche iche.

E nwere akara e ji eziputa ɿdaolu nke a kporo akara ɿdaolu. E nwere akara ɿdaolu ato n'asusu Igbo nke bu

1. a. Akara ɿdaelu [↗] High tone
 b. Akara ɿdaala [↘] Low tone
 c. Akara ɿdansuda [—] Down step tone

O doro anya n'agumagu na ɿdaolu na-arụ orụ dì iche iche n'asusu Igbo. Orụ ụfodụ ndị a gunyere: iziputa ebe a ga-eweli ma o bu weda olu iji mee ka mkpoputa okwu ziputa nghoṭa e bu n'uche. Ụfodụ na-eziputa mgbanwe dì na nghoṭa maka okwu ndị nwere otu nsupe, nke a na-akpoputa n'uzo dì iche iche. Ozọ bu iziputa nghoṭa nke e

bu n'uche ebe mkpuru okwu dì n'ahiriokwu nwere ike ibute mgbagwoju anya. E jikwa akara ụdaolu eziputa nkejiasusu ma ọ bụ օru ụfodụ mkpuru okwu na-arụ dì ka igosiputa; ntimiwu, mkpoaha ma ọ bụ nnöchi aha (maka nkejiokwu) mfinitiv, jerondụ dg.

N'ikanye akara ụdaolu ato ndị a, ọ dì uzo ise e si akanye ha n'elu mkpuruṣuda ndị na-ebu akara ụdaolu, Lee ha:

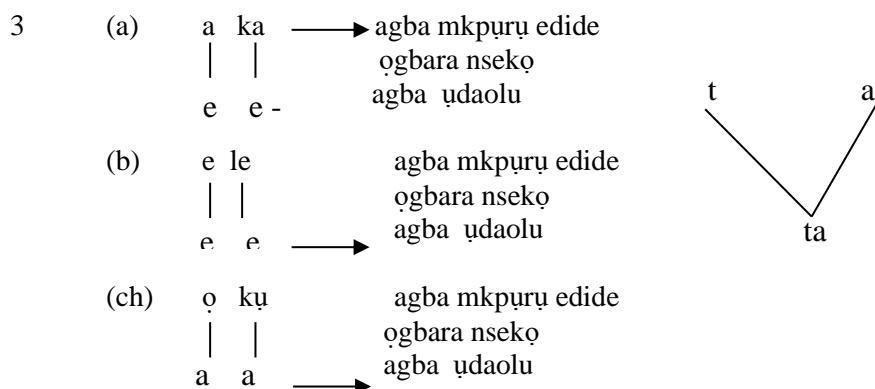
2. i. Udaelu ụdaelu [/ /] High high (H H)
- ii. Udaelu ụdaala [/ \] High low (H L)
- iii. Udaelu ụdansuda [/ -] High down step (H H/ H S)
- iv. Udala ụdaala [\ \] Low low (L L)
- v. Udaala ụdaelu [\ /] Low high (L H)

3.2 Atụtụ Nchöcha

Ọ bụ atụtụ akụkụ nnoro onwe ka e ji mee nchöcha a. Ọ bụ Goldsmith tütütarra atụtụ a n'afø (1996). Atụtụ a na-ewebata ụdaolu na nkowa ya. Ọ bụ n'ihi na ọtụtụ asusụ mba ụwa bụ asusụ ụdaolu mere e jiri weputa atụtụ a tinyere na atụtụ nsiniwu enweghi ihe o kwuru gbasara ụdaolu. Mbah na Mbah (2014) kwuru na atụtụ a na-ekwu na okwu ọ bula nwere agba abu. Agba ndị ahụ bụ: agba ụdaolu na agba mkpuru edide. Atụtụ a na-ekwu na mgbe a na-akowa okwu ọ bula, a na-enwe atumatụ ndị a:

Atumatụ nseko: Nke a bụ usoro nke e ji akara eserese wee na-esekọ ụdaume, myiriudaume na ụdaolu. Nke a bụ n'ihi na ọ bụ ụdaume na myiriudaume na-ebu akara ụdaolu n'asusụ Igbo.

Omumaaatụ ndị a ziputara ha bụ:

Usoro nke abu na-ekwu na mgbe e nwere ụdaolu, nke na-enweghi ebe o kwu, ka e sekọ ya na ụdaume dì ya n'aka nri.

Nke ato bụ mgbasa. Ihe iwu nke a na-ekwu bụ na mgbe e sekosirị ụdaume na ụdaolu, mana a ka nwere ụdaume noqro onwe ya, na a ga-esekọ ya na ụdaume no ya n'aka nri. Ihe օzọ putara ihe n'atụtụ a bụ na akara nsekọ abu anaghị aga onwe ha n'elu etu Mbah na Mbah (2014:7ff) kwuru. Iwu atụtụ a bụ na akara nsekọ agaghị agafe ma ọ bụ metu onwe ha. E weputara atụtụ a iji wee tuchaa ụdaolu, mkponimi, ndakorita ụdaume dg. Obianika (2006) jiri ya tuchaa ụdaolu dì ka o siri metu mwube okwu Igbo Izugbe.

4.0 Ndiiche dị n'udaolu Olu asusu Ezeagu

Dị ka ụdaolu siri bürü ụda na-adị na nkejiokwu nke mkpụrụokwu ọ bụla ma a na-akpoputa ha, Ezeagu nwere ụdidi ụdaolu ato. Ha bụ ndị a:

- a. Üdaelu [✓]
 - b. Üdaala [✗]
 - ch. Üdansuda [-]

Na nchoputa e mere, e nwerre myiri di n'etu ụdaolu si apata ihe n'olumba Ezeagu na nke Igbo Izugbe. Lee ufodù atu:

Udaelu (/)

Igbo Izugbe	Olu Ezeagu
4. Anya	aya
Imi	imi
Afo	ahwọ
Ihe	ihe
Isi	ishi
Aka	aka

Atu ndị a a na-egosi na e nweghi ndịche dị n'otu ụdaelu si abata na mkpuru okwu n'olu Ezeagu na Igbo Izugbe.

Udaala (\)

Igbo Izugbe	Olu Ezeagu	Gloses
àlà	ànə	'Land'
ìtè	ìtè	'Pot'
àgbà	àgbà	'Jaw'
únè	únè	'musical instrument'
ètè	ètè	'rope'
òjà	òjà	'Flute'

Üdansuda (-)

Ezeagu	Igbo Izugbe	Gloss
Élū	érō	‘mushroom’
Àjā	ájá	‘sand’
ógbē	ógbū	‘dumb’
óshī	ohī	‘thief’
ígwē	ígwē	‘sky’

Emenano (1991:36) kwuru na o bụ naanị ụdaelu na udaalu pütakarışırı ihe ma zuo oke n'asusu Igbo. O bükwa ha na-eweta ndiiche na nghota mkpuru okwu ma a choputara na ụdansuda na-arukwa oru ụdaelu na ụdaala n'olu Ezeagu. Nchocha a kwenyeere Mbah na Mbah (2010) na ụdansuda bụ ụda aka ya ma na-ewetakwa ndiiche na mkpuru okwu ndị yiri onwe ha. Nchocha e mere na-egosi na ụdansuda pütara ihe nke oma n'olu asusu Ezeagu ma na-ewetakwa ndiiche na nghota mkpuru okwu. Ima atu.

élū	-	'mushroom'	élù	-	ripe
ágə	-	'lion'	ágə	-	to fight
ézū	-	'to take'	ézù	-	'to meet'
ózō	-	'title'	ózò	-	'Chimpanzee'

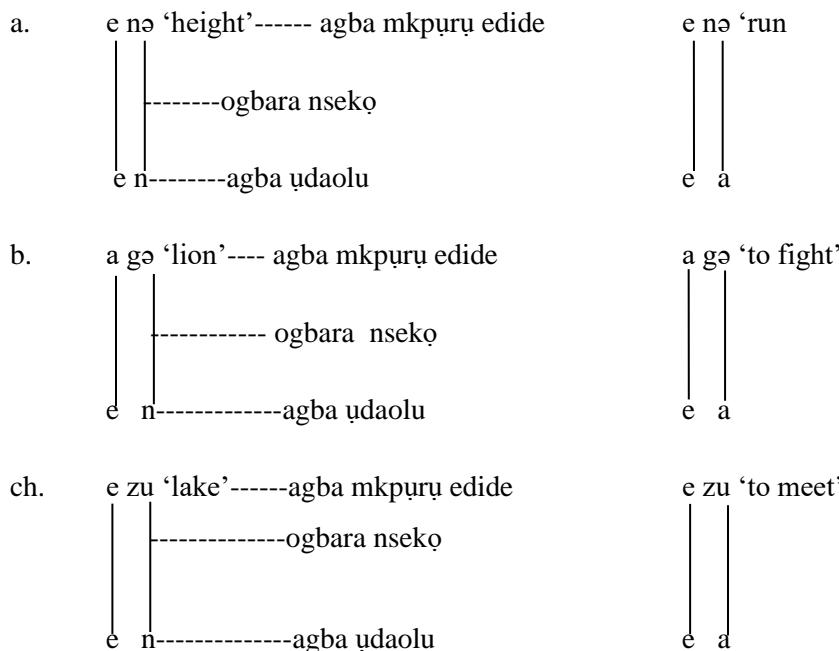
Mmā -	beauty'	Mma - '	'knife'
ódə -	'pestle'	ódə - -	'tail/market stall'
ígwé -	'sky'	ígwè - -	'iron'

Na ọmụmaatụ ndị a dì n'elu, a ga-ahụ na ụdansüda wetara ndịche n'etiti mkpuru okwu ndị ahụ e depütara. E wepụ akara ụdansüda, a gaghi ama ihe dì iche na mkpuruokwu ndị e jiri maa atu.

Ebe ozø e nwere ndịche dì ka o si metüta ụdaolu n'usoro okwu Ezeagu na nke Igbo Izugbe bụ n'ebe ụda mkpoda dì. Dì ka Emenanjo (1989) siri kwuo, ụda mkpoda na-emetuta ogoolu e ji akpoputa ahiriokwu. O kwuru na ụda mkpoda dì iche n'ebe ụdaelu, ụdaala na ụdansüda dì n'ihi na a naghi akanye ya na mkpuru okwu. O bụ naani n'ahiriokwu ka ọ na-apụta ihe. Ụda mkpoda na-egosi na ọ bughị ogoolu e ji malite ahiriokwu ka e ji emechi ya. Ọtụtụ oge, ogoolu na-adị elu na mmalite ahiriokwu mana tupu ahiriokwu abia na njedebe, ogoolu na-adalata ala.

4.1 Atụtu Nnqrọ onwe n'Olu asusụ Ezeagu

Ọ bụ atụtu akukụ nnqrọ onwe ka a ga-eji wee tulee ndịche ndị a choputara n'olu asusụ Ezeagu. Nke a bụ n'ihi na e nweghi ndịche dì n'ebe ụdaelu na ụdaala dì n'olu asusụ Ezeagu na Igbo Izugbe. Ọ bụ naani ebe e nwere ndịche ka a ga-eji atụtu a tulee. Dì ka e gosiputara na nchocha a, ebe e nwere ndịche n'olu asusụ Ezeagu na Igbo Izugbe bụ na ụdansüda na kwa ụda mkpoda. Ya bụ a ga-eji atụtu a tulee mkpuruokwu asaa ndị e jiri zipụta ụdansüda na kwa ahiriokwu iri na abụọ sitere n'olu asusụ Ezeagu na-ezipụta ụda mkpoda.

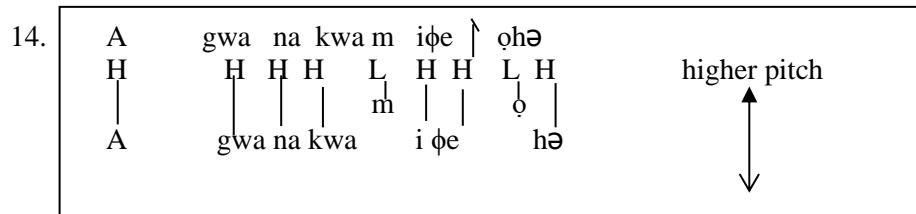
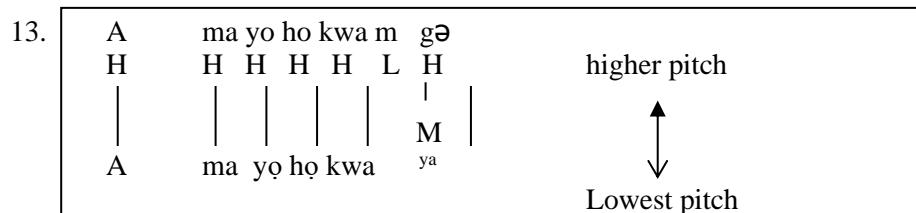
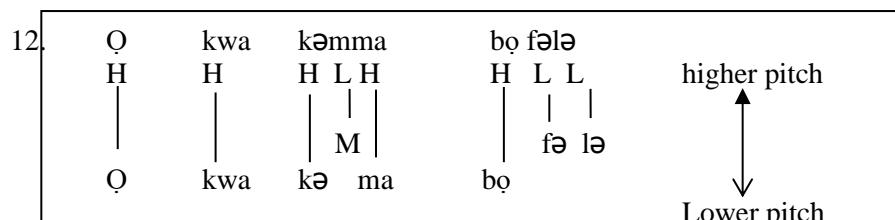
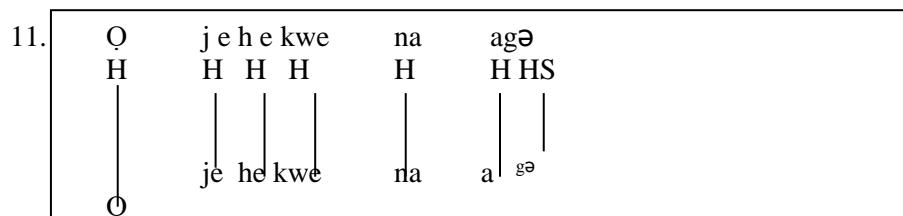
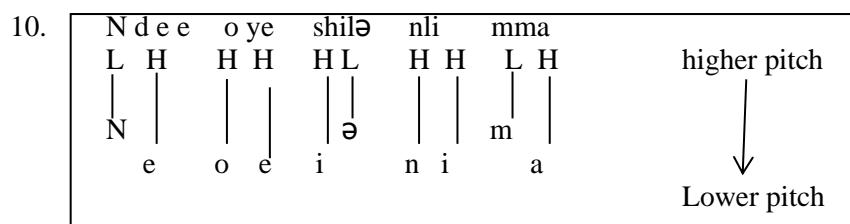
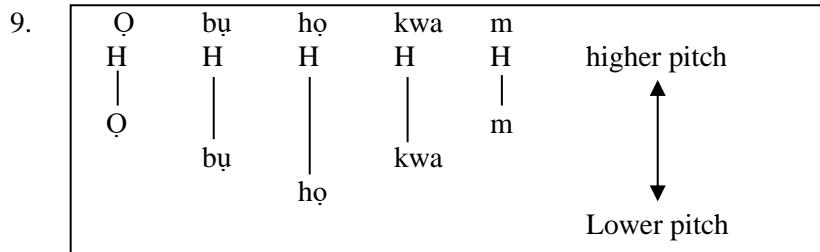

d.	<p>o zo 'title'---- agba mkpuru edide -----ogbara nsekọ e n-----agba udaolu</p>	<p>o zo - 'Chimpanzee' e a</p>
e.	<p>m ma 'beauty'--- agba mkpuru edide ----- ogbara nsekọ e n-----agba udaolu</p>	<p>m ma 'knife' e a</p>
f.	<p>ø də 'pestle'---- agba mkpuru edide -----ogbara nsekọ e n-----agba ụdaolu</p>	<p>ø də 'tail/market stall' e a</p>
g.	<p>i gwe 'sky'-----agba mkpuru edide ----- ogbara nsekọ e n-----agba ụdaolu</p>	<p>i gwe 'iron' e a</p>

N'olu asusu Ezeagu, e nwere ahịrịokwu ndị na-egosi ụdamkpoda ọmụmaatu:

Olu Ezeagu

9.	Q bəhökwa m	Igbo Izugbe
10.	Ndee oye shiri nli mma?	Q bughị m
11.	O jehekwe na agə	Onye sìrì nrri à?
12.	Q kwa kəmma bəfələ	O jegħi n'ugbō
13.	A mayohökwa m gə	Q bù ùgbu à kà ə pùrù
14.	A gwanakwa m iɸe əhə	A magħiżikwa m gi
15.	Ano m nkəmma fuq	A gwazikwala m ihe ahụ
16.	Ko nkəmma fuq	Anò m ebe à.
17.	Q no n nsokoshi aja	Si ebe a puo
18.	Uche abjaha ngwa ngwa	Q no n'akukụ aja
19.	Ugwu abuho ezigbo madə
mmadụ	Uche abjaghị ngwangwa
20.	Ayị abjaha ụyaa	Ugwu abuğhi ezigbo
		Anyị abjaghị unyaahụ

15. A n_ø m nk_ø mm a
 H L H L H L H
 | | | | | | | |
 n_ø m k_ø m ma
 A m k_ø ma
 higher pitch
 Lower pitch
16. K_ø n k_ø mma f_ü o
 H L H L H L H
 | | | | | | | |
 k_ø n k_ø m ma f_ü o
 higher pitch
 lower pitch
17. O no n n s_ü koshi a ja
 H L L L L H H
 | | | | | | | |
 no n s_ü k_ø shi a ja
 O n s_ü k_ø shi a ja
 High pitch
 Lower pitch
18. Uche a b i a h a ngwa ngwa
 H L H H H H H H
 | | | | | | | |
 che a bia ha n gwa n gwa
 U a bia ha n gwa n gwa
 Higher pitch
 Lower pitch
19. Ugwū a b u h ø e dʒ I gb o madø
 H H L H H H H H H
 | | | | | | | | | |
 gwu a bu ho e dʒi gbo ma dø
 U gwu a bu ho e dʒi gbo ma dø
 Higher Pitch
 Lower pitch
20. A yi a bia ha ü y a a
 L H H H H L H L
 | | | | | | | |
 yi a bia ha ü ya a
 A yi a bia ha ü ya a
 higher pitch
 lower pitch

A ga-achoputa na eserese ndị a na ọ bụghị ogoolu e jiri malite ahịrịokwu nke ọ bụla ka e jiri mechie ya. Ogoolu anaghị abụ otu mgbe a na-emeputa ahịrịokwu ndị ahụ site na mmalite ruo na ngwucha ya. Udaelu ọ bụla na-adị elu karịa ụdaala ma dị ala karịa nke ọ na-esote ozigbo. Ọ bụ ụdị nrigo na nrída ogoolu n'uzo dị etu a ka a kporo mkpoda n'udaolu asusu ụfodụ nke olu asusu Ezeagu so n'ime ha.

5. Nchoputa na Mmechi

Nchöcha a malitere site n'ilebaanya n'ihe olumba na Igbo Izugbe pütara. Nchoputa gosiri na olumba bụ asusụ e jiri mara otu mba ma ọ bụ nke ọzọ ma Igbo Izugbe bụ asusụ ozuruoha onu. Ebe nlebaanya nchöcha a bụ n'udaolu n'usoro okwu Igbo dī ka o siri metüta olu Ezeagu na Igbo Izugbe

Nchoputa nchöcha a gosiri na e nwere myiri na ndjiche dī na otu ụdaolu si abata n'usoro okwu olu Ezeagu na nke Igbo Izugbe. A chọpütara na e nwere ụdaolu n'olu asusụ Ezeagu dī ka ọ dī n'Igbo Izugbe. A chọpütakwara na ụdansüda pütara ihe n'olu Ezeagu ma na-ewetakwa ndjiche n'etiti okwu ndị nwere otu nsupe ma ọ bụ otu ụdị. Ihe ọzọ dī mkpa a chọpütara na nchöcha a bụ na e nwere ụdị mkpogo na mkpôda ụdaolu na-abatakari n'asurusat olu Ezeagu nke adighị n'Igbo Izugbe. Mkpogo na mkpôda ụdaolu a na-eweta ndjiche n'olu Ezeagu nke na-eme na mgbe ọ bụla onye Ezeagu suru asusụ, ọ na-apụ iche site na otu o si ada na ntị. A chọpütakwara na ụfodụ ndị Ezeagu na-eme ihere isu olumba ha otu o kwasiri n'ihi na ọ na-adịwaga iche na mkpoputa okwu nke Igbo Izugbe.

Na mmechi, Ochöcha wee na-echetara ndị Ezeagu tümüzdi ndị sị na ihere na-eme ha isu olumba ha tinyere ndị sị na ha amaghi asu ya; na mmadu hapuru ofo nna ya nyere ya were nwuo, ibe ya na-eme ihe ike n'ama obodo, o si ọhịa gbafuo. Ofo nna nyere nwa ya wee nwuo bụ asusụ ha. E sizi n'uzo dī etu a na-adu mmadu niile isu olumba ha na-eme ihere odụ, ka ha mara na olumba ọ bụla nwere nka mma dī iche e kwasiri ka a gbaa n'anwu iji mee ka asusụ Igbo bürü ọ ka ibe na a kwaa a kwuru.

Edensibịa

- Anabogbu, P.N. Mbah, B.M na Eme, C.A. (2010). *Introduction to linguistics 2nd edition*. Awka: Amaka Dreams.
- Anozie, A.C. (1999). *Linguistik Sayensi asusụ*. Enugu: Fulladu Publishers.
- Azikiwe, U. (1998). *Language teaching and learning*. Onitsha: Africana Fep publishers.
- Emenanjo, E. N. (1991). *Nchikota asusụ na ụtqasusu Igbo Izugbe maka Sekondiri*. Lagos: Longman Publishers.
- Ezeumudo, R.M. (1995). *Nchikota Omumụ asusụ Igbo*. Onitsha: Kawuriz and Manilas.
- Ezikeojiaku, P.A. (2004). *Fonoloji na ụtqasusu Igbo*. Lagos: Macmillan Nigeria Publishers.
- Goldsmith, T.A. (1976). *Autosegmental Phonology*. Indian University Linguistics Club. (Publishers) by Garland Press 1979).
- Hocket, C.F. (1958). *A course in Modern Linguistics*. London: The Macmillan
- Ikekeonwu, C.I. Ezikeojiaku, P.A. Ubani, A., na Ugoji, J. (1999). *Fonoloji na grama Igbo*. Ibadan: University Press. Publishers.
- Ikekeonwu, C.I. (1985). Aspects of Igbo dialectology: A comparative phonological study of Onitsha and central Igbo dialects. *Journal of West African languages*, vol. iv, 2.
- Ikekeonwu, C. Ezikeojiaku, P.A., Ubani, A., Ugoji, J. (1999). *Fonologi na Grama Igbo*. Ibadan: University Press.
- Mbah, B.M na Mbah, E.E. (2010). *Topics in phonetics and phonology: contribution from Igbo*. Nsukka: A.P. Express Publishers.

- Mbah, B.M. na Mbah, E.E. (2014). *Atụtu Amụmanu asusu*. Nsukka: University of Nigeria Press.
- Ngoesi, M.L. (2004). *Nchikota ihe ọmụmụ nke asusu Igbo*. Nkpor. Optimal Press.
- Nwachukwu, P.A. (1995). *Tone in Igbo syntax*. Nsukka: Igbo Studies Association.
- Obianika, C.E. (2006). “Autosegmental analysis of tone in Igbo associative construction” in O.M. Ndimele, C.I. Ikekeonwu and B.M. Mbah (Eds) *Language and economic Reforms in Nigeria*. Port Harcourt: M&J. Grand Orbit Communications & Emhai Press.
- Ofomata, C.E. (1990). *Utoasusu Igbo seni ọ sekondiri*: Enugu: Format Publishers.
- O’Grady, W., Archibald. J., & Katamba F. (2011). *Contemporary Linguistics: An introduction* (2nd ed). London. Longman.
- Okonkwo, M.N. (1974). *A complete course in Igbo grammar*. Lagos: Macmillian.
- Okoye, A.A. (2002). *Introduction to Sociolinguistics*. Kaduna: Mafola Yomi Press.
- Oruchalu, S.U. (1987). *Fundamentals of Igbo Spelling*. Benin City: Njikoka Press.
- Ugochukwu, C.N. (2017). Udaolu n’usoro okwu Igbo: *Ndịche sitere n’olu Nanka na Igbo Language studies*. Vol. 2. Pp 133-147.
- Williamson, K. (1965). *A Grammar of the Kolokuma dialect of Ijo* (West Afrian Language monographs, 2).cambridge: Cambrdige University Press.
- Yule, G. (1996). *The study of language*. Cambridge: Cambridge University Press.